



Maandag 11 oktober 2021

TivoliVredenburg – Hertz – 20.00 uur

# RALPH VAN RAAT & MAARTEN VAN VEEN

**Ludwig van Beethoven** 1770 - 1827

Pianosonate nr. 31 opus 110

I *Moderato cantabile, molto espressivo*

II *Scherzo: Allegro molto*

III *Adagio, ma non troppo*

*Adagio, ma non troppo, Klagender Gesang, Arioso dolente*

*Fuga, Allegro, ma non troppo*

*L'istesso tempo di Arioso, Ermattet, klagend, Perdendo le forze, dolente*

*L'istesso tempo della Fuga, poi a poi di nuovo vivente,*

*Nach und nach wieder; auflebend*

*Meno allegro – etwas langzamer*

**John Adams** \*1947

*Roll over Beethoven* (2014)

*Short Ride in a fast machine* (1986) (bewerking voor 2 piano's)

Pauze

*Phrygian Gates* (1977 - 1978)

Hallelujah Junction (1996)

'A minimalist bored with minimalism', is mogelijk de kortste en meest precieze omschrijving van een van de meest succesvolle en gespeelde componisten van deze tijd, de Amerikaan John Adams. Hoewel zijn compositiestijl vooral in zijn latere werken moeilijk te categoriseren valt, worden de algemene kenmerken bepaald door de repetitieve minimalistische stijl van vroege minimalisten als Terry Riley en Steve Reich.

Als jonge componist kon Adams zich niet vinden in de atonale avant-gardemuziek van zijn collega's, waardoor de principes van de indertijd nieuwe stroming van het minimalisme aantrekkelijk voor hem waren. Karakteristiek voor het minimalisme zijn de veelvuldige herhaling van kleine motieven, welluidendheid en een terugkeer van ritmische puls. De strenge, bijna academische, procesmatige toepassing van deze principes

door de pioniers sprak hem echter evenmin aan. Adams is bekend geworden door het 'maximaliseren' van het minimalisme: hij combineerde minimalistische kenmerken met de traditionele instrumentale of vocale virtuositeit van met name de Romantiek, evenals de lyriek en lange lijnen van Adams' favoriete componisten zoals Gustav Mahler en Anton Bruckner. Adams beperkt zich niet alleen tot invloeden uit de klassieke en romantische muziek, maar als zoon van een jazzklarinetist en een zangeres, vormden de swingende, improviserende eigenschappen van de jazzmuziek en de directheid van popmuziek eveneens belangrijke onderdelen van zijn muzikale taal.

**Ludwig van Beethoven - Sonate nr. 31**

Muzikale elementen als puls, melodie, energie en virtuositeit doen mogelijk denken aan de karakteristieke elementen van Ludwig van Beethoven. Het is dan ook niet verwonderlijk, dat Beethoven een componist is die Adams altijd, zoals hij zelf zegt, 'onder de huid' heeft gezeten. *Sonate opus 110* is een driedelig werk, waarvan de delen min of meer in elkaar overlopen. Het is de opeen-na-laatste pianosonate van Beethoven, waarin hij geteisterd werd door zijn progressieve doofheid, sterke reumatische aanvallen en geelzucht. Opvallend is de constante verandering van muzikale texturen in het eerste deel, die Adams als componist vooral aanspreken, en die een vrij geïmproviseerde indruk geven. De structuur beantwoordt echter vrij streng de regels van de traditionele sonatevorm. Een intense lyriek, waarvan de schrijfwijze soms doet denken aan die voor een strijkkwartet, domineert hier. Het tweede deel, een *scherzo*, bestaat echter uit de drijvende ritmiek die zo kenmerkend is voor Beethoven, en die sterk appelleert aan zijn hedendaagse collega. Ondanks dat Beethoven hier twee lichtvoetige volkswijsjes citeert, zorgen de syncopen en sterke dynamische contrasten in de linkerhand voor een buitengewoon stuwende dwingende kracht. Het derde deel is het meest onorthodox, met in elkaar overgaand een zeer vrij en quasi-geïmproviseerd recitatief, een langzaam en klagend *arioso dolente*, een eerste fuga, een tweede, nog dramatischer *arioso* en de terugkeer van de fuga in omkering, voordat het werk tot een jubelend slot komt. Het gebruik van een fuga als compositiemiddel binnen de context van een sonatevorm was indertijd geheel nieuw, en haar strenge constructieprincipes, gevolgd door een vrij gecomponeerd slot, geven de indruk van een wederopbouw en een consequente bevrijding, na het dramatische dieptepunt van twee *arioso's*,

**John Adams - Roll over Beethoven**

Het afgelopen decennium schreef Adams een aantal stukken dat direct op Beethoven geïnspireerd is en muzikale fragmenten van zijn historische collega in een nieuw daglicht stelt. Voorbeelden hiervan zijn *Absolute Jest* (2012) voor strijkkwartet en orkest, en *Roll over Beethoven*, voor strijkkwartet en, opnieuw door Preben Antonsen, gearrangeerd

voor twee piano's. In *Roll over Beethoven* gebruikt Adams een soort 'sampling-techniek'. Het citeert in de drie delen – waarvan deel twee en drie naadloos in elkaar overgaan – vrijwel onafgebroken een aantal kleine motieven uit Beethovens *Diabelli Variaties* en de *Sonate opus 110*. Adams zet deze motieven op buitengewoon virtuoze wijze pal op elkaar, verschuift ze ritmisch en plaatst ze consequent in een onverwacht muzikaal kader, waardoor er eigenlijk een geheel nieuwe compositie ontstaat: een document van hoe Beethoven kan klinken, vertaald naar de hectische en soms overweldigende tegenwoordige tijd. Het is een voorbeeld van de wijze waarop Adams' toontal zich in de loop der tijd feitelijk vrijwel weg van de minimalistische traditie heeft geëvolueerd. Hoewel de ritmische verschuivingen van motieven en de algehele motorische energie wellicht op abstracte wijze nog restanten zijn van het minimalistische denken, is er van consequente herhaling van motieven eigenlijk geen sprake meer. Het resultaat is een caleidoscopisch, complex werk, dat hoge eisen stelt aan zowel individuele instrumentale virtuositeit als aan het samenspel tussen de uitvoerders.

### **John Adams - Short Ride in a Fast Machine**

Een van Adams' grootste hits is wellicht zijn korte, flietsende orkestwerk *Short Ride in a Fast Machine*, waarvan zijn compositieerling, Preben Antonsen, in 2018 een bewerking maakte voor twee pianisten. Het werk, met als ondertitel *Fanfare for Orchestra*, is in 1986 geschreven als openingsstuk voor een festival van de Pittsburgh Symphony Orchestra. Het is geïnspireerd op een ervaring van Adams, waarin hij door een bekende werd uitgenodigd mee te rijden in een nieuwe aantrekkelijke sportauto – een rit die angstaanjagerder uitpakte dan verwacht. Het is een ideaal voorbeeld van Adams' post-minimalistische stijl, zoals hij deze eerder introduceerde in *Phrygian Gates*; het is swingend en energiek, terwijl vooral in de tweede helft een lyrische melodie – oorspronkelijk in de koperblazers – boven de ritmische texturen uitstijgt. Ondanks het toegankelijke karakter, is het werk berucht moeilijk uit te voeren door de constant doorgaande puls, in de orkestversie gespeeld door een woodblock, en in de pianoversie door een herhaalde kwint. Deze doorgaande puls staat echter door de vele maatwisselingen altijd in een andere ritmische context, soms aan het begin van de maat, en dan weer op een heel andere plek.

### **John Adams - Phrygian Gates**

*Phrygian Gates*, Adams' ware opus 1, is het eerste werk waarin Adams zijn nieuwe en volledig eigen stijl ten gehore bracht: een groots solo pianowerk dat wel uit repetitieve elementen bestond, maar in zekere zin veel dramatischer en expansiever was dan gebruikelijk in de minimal music. Het als doorlopend geheel gecomponeerd werk is opgebouwd uit een bijna klassieke driedelige vorm: snel-langzaam-snel. Karakteristiek voor de minimalistische muziek is de in dit werk

aanwezige doorlopende snelle puls in de hoekdelen; het middendeel bestaat uit een opeenvolging van akkoorden, die geleidelijk door toevoeging of weglating van enkele tonen van kleur verschieten. Het toonmateriaal bestaat uit repeterende en geleidelijk veranderende patronen uit frygische en lydische kerktoonladders, die moduleren volgens de kwintencirkel. Deze ladders staan al vanaf Plato's tijd bekend om hun specifieke emotionele en psychische invloeden: de lydische geeft rust en vrede en de frygische variant is de ladder van vuur en spanning. In de loop van het stuk wordt de hoeveelheid tijd in de lydische modus steeds korter ten opzichte van de tijd in de frygische modus, waardoor er een grote spanningsboog ontstaat die bijdraagt tot een romantisch-emotioneel karakter. De ladders gaan niet geleidelijk in elkaar over, maar staan haaks op elkaar en veranderen schijnbaar onregelmatig en abrupt: het titelwoord 'gates' verwijst dan ook naar een effect in de elektronica wanneer een schakelaar abrupt wordt geactiveerd of gedeactiveerd door een elektrische stroom, in dit geval een toonladder die in- of uitgeschakeld wordt. Het tijdstip waarop dit gebeurt is echter precies berekend. *Phrygian Gates* is een werk dat specifieke eisen stelt aan het fysieke uithoudingsvermogen en de concentratie van de uitvoerder. Het resultaat is een meeslepend en virtuoos werk, dat direct de huidige wereldwijde populariteit van John Adams zonder twijfel verklaart.

### **John Adams - Hallelujah Junction**

Het Beethovieniaanse gebruik van meervoudige compositietechnieken binnen één werk, waarvan ook Adams zich vooral in zijn recente werken bedient, komt wellicht het sterkst tot uiting in *Hallelujah Junction* voor twee piano's. In dit werk, geïnspireerd door een gelijknamige bushalte aan een drukke kruising op de grens van Californië en Nevada, wordt een ritmisch motief (*hal-le-lu-jah*) verwerkt in allerlei stilistische contexten. De twee vleugels spelen vaak min of meer hetzelfde, maar net vóór of na elkaar, waardoor een soort 'echo'-effect ontstaat. Het werk opent met de lettergrepen '*-le-lu-jah*', dat de pianisten als het ware naar elkaar pingpongen. Het is een doorgaande, minimalistische textuur, die in de loop van de compositie door allerlei stadia van klankkleuren en ritmieken evolueert: soms in impressionistische mijmeringen, dan weer geleidelijk naar harde slagklanken. Na een Debussyiaans middendeel, vormt de laatste sectie van de compositie bijna een uitgeschreven boogie-woogienummer, waarbij het volledige 'hallelujah' duidelijk hoorbaar is. Het slot is één grote uitgeschreven kakofonie van het leidende motief, door beide pianisten onafhankelijk in diverse toonsoorten tegelijk gespeeld, waarbij John Adams zelfs de atonaliteit, die hij aanvankelijk de rug toekeerde, in zijn muzikale vocabulaire omarmt.

*Ralph van Raat*

Zie [www.ralphvanraat.com](http://www.ralphvanraat.com) en [www.maartenvanveen.com](http://www.maartenvanveen.com) voor alle informatie over de artiesten van vanavond.